

Vercse Tímea – Mohos Mária¹

FÉL ÉVSZÁZAD VÁLTOZÁSAI A ZSELICBEN

- AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEK ÁTALAKULÁSA ALMAMELLÉKEN, BOLDOGASSZONYFÁN, IBAFÁN ÉS SZENTLÁSZLÓN AZ 1960-AS ÉVEK ELEJÉTŐL NAPJAINKIG

Lehmann Antal a Janus Pannonius Tudományegyetem Földrajz Tanszékének egyetemi docense volt 1991-es nyugdíjazásáig. Az almamelléki általános iskolában biológia-földrajz szakos tanárként dolgozott 1959 és 1961 között. A főként természetföldrajzzal foglalkozó kutató a Zselic területét nem csupán természet-, hanem társadalomföldrajzi szempontból is vizsgálta. A települések zömét bejárta, dokumentálta, fényképeket és leírásokat készített, majd később több művében is foglalkozott a területtel. Szerencsés véletlen, hogy 2011 végén a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének iratait rendezve előbukkantak az 1960-ban készített fényképei. Erre alapozva, és kiegészítve a szakirodalmi ismeretekkel, a statisztikai adatokkal és terepbejárásokkal, megfelelő alapot kaphatunk arra, hogy egyes települések múltját és jelenét, az életkörülményeket, problémákat és kihívásokat a különböző történelmi korokban összevegyessük.

21 településről több mint 200 - köztük számtalan tájkép, utcakép, népviseletet és gazdasági tevékenységet megörökítő - fotó került elő településenként borítékokba csomagolva. Sajnos több faluról és pusztáról a Lehmann Antal által készített fényképek eltűntek, erről a borítékokon található számok árulkodnak, melyek a zselici települések ábécé szerinti sorszámát jelentik. A megtalált borítékok közül a legelső az 1-es számú Almamellék, a legutolsó a 79-es sorszámú Zselicszentpál. Bár a fényképek pontos korát nehéz megmondani, szerencsére néhány kép hátoldalára gondosan feljegyezte a készítési évet (1960) és a falu, vagy puszta nevét.

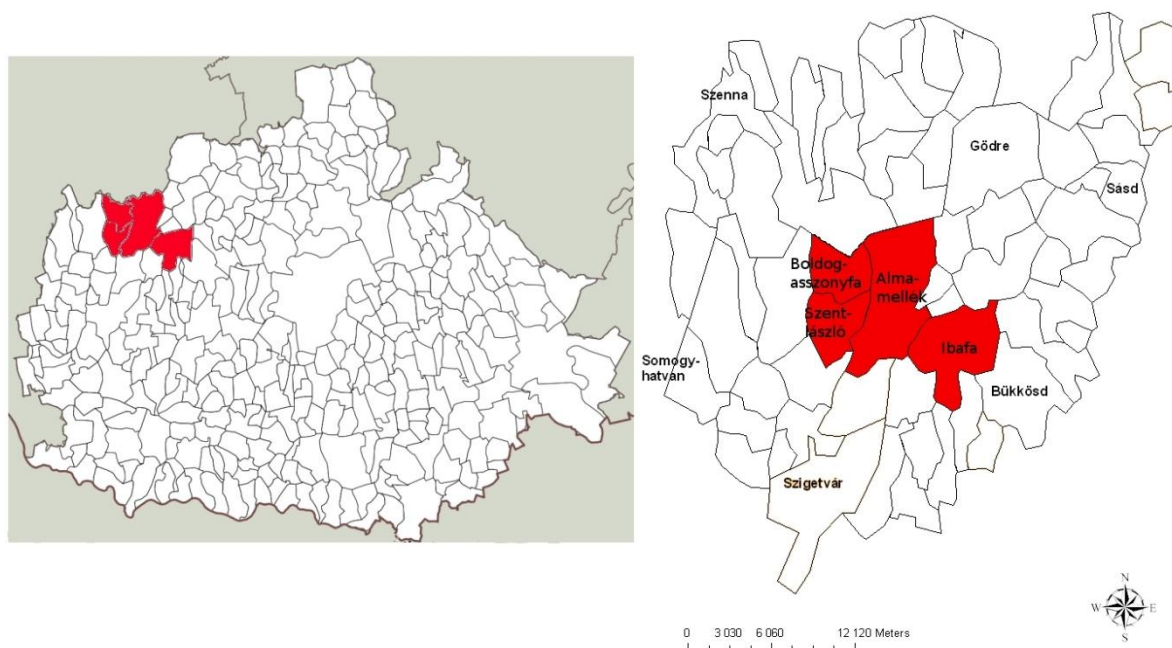
Az 1960-as évek elején és a 2012-ben készített fényképek összehasonlítása izgalmas feladatot sejtet. A képek azonban nem csupán az „ilyen volt” és „ilyen lett” állapotot tükrözik, hanem megmutatják azt is, hogy mely települések fejlődése torpant meg teljesen, vagy haladt előre különböző léptékben. Jelen kutatás a meglévő települések közül kiválasztott négy egymás mellett található falura koncentrálna, melyek sok tekintetben hasonlítanak egymásra, fejlődési pályájukban mégis lényeges eltérések észlelhetők. Almamellékre, Boldogasszonyfára, Ibaforára és Szentlászlóra esett a választás, mivel Lehmann Antal az almamelléki iskolában dolgozott több éven át tanárként, így arról a környékről készítette a legtöbb és a kutatás során leginkább használható fényképeket.

ELHELYEZKEDÉS

A négy település a Zselic közepén, Baranya és Somogy megye határán található. Jelenleg a Szigetvári kistérséghez (2013-tól járáshoz) tartoznak, az 1950-es megyerendezést megelőzően Ibaforát kivéve Somogy megye részét képezték. Szentlászló és Boldogasszonyfa a 67-es főút Szigetvár – Kaposvár közötti szakaszán fekszik (1. ábra). Szentlászlóról Almamellékre, majd onnan a zsáktelepülés Ibaforára vezet bekötőút. A megye periferiáján és a Zselic közepén elfoglalt hely már azt sejteti, hogy a négy falu közül a főút mentén lévő Szentlászló és Boldogasszonyfa lehet ma a kedvezőbb társadalmi-gazdasági helyzetben, Ibafora, mint zsáktelepülés, pedig gyengébb mutatókkal rendelkezhet.

¹Vercse Tímea, Mohos Mária: Pécsi Tudományegyetem, Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

E-mail: vercset@gamma.ttk.pte.hu; mohosma@gamma.ttk.pte.hu

1. ábra: A vizsgált települések Baranya megyében és a Zselicben² elfoglalt helye (Szerk.: Vercse T.)

Fontos megjegyezni, hogy a településekhez ma, illetve a történelem során is több pusztá, külterület tartozott, így a kutatás sem csupán négy falura vonatkozik. Ezek a területek 1960-ban még jelentős népességgel rendelkeztek: Almamelléken 626 (az össznépesség 49%-a), Boldogasszonyfán 319 (a népesség 38%-a), Ibafán 69 (9%), Szentlászlón 212 fő (19%) élt külterületen (TEIR adatai alapján).

Mára a puszták nagy része elnéptelenedett, így például Szentlászló külterületei (Kisszentlászló, Riticspuszta és Szentlászlómajor) már lakatlanok. Egyes pusztákat mezőgazdasági tevékenységre használnak, de az Almamellékhez tartozó Szentmártonpusztán egy három csillagos szállodát építettek, mely nem üzemel. Almamellék külterületei közé sorolható az Őrház (2001-ben 8 főt regisztráltak itt), a Vasútállomás, Korcsánypuszta (8 fő 2001-ben), Rózsahegy, Sasrétpuszta (17 fő 2001-ben), Szentgyedpuszta, Szentmártonpuszta. Ibafához tartozik az egykor elnéptelenedett Gyűrűfű (26 fő élt itt 2001-ben) és Korpád (4 fő 2001-ben), emellett Juhászházak, Kisibafa is Ibafa külterületeit alkotják. A KSH szerint Boldogasszonyfa nem rendelkezik külterülettel, de egyéb belterületként a település közigazgatási része még Antalszállás (2001-ben 97 fő) és Terecseny (2001-ben 92 fő) (KSH HT. 2011).

NÉPESSÉG

A 17. század folyamán horvátok telepedtek meg a térségben, majd az 1700-as évek második felében megindult a németeket betelepítése. A második világháborút követő években a német lakosság jelentős részét kitelepítették, helyükre Felvidékről érkeztek családok. A megmaradt német lakosság napjainkra nagymértékben asszimilálódott (GRÜNWALD G. 1997).

Ha az egész Zselic népességét tekintjük, akkor elmondhatjuk, hogy a népességszám az 1930-as évek óta nagymértékben csökkent. Míg 1930-ban még 52 650, 1960-ban 39 400, 2010-ben már csupán 23 871 fő élt a területen. 1930-hoz képest tehát a lakosság mintegy

² A Zselic lehatárolása Vercse T. 2010 alapján készült. 63 település, köztük két város (Szigetvár és Sásd) tartozik a területhez.

55%-a tűnt el. A Zselichez hasonlóan a vizsgált települések lakosainak száma is csökkent, de a visszaesés mértéke eltérő.

A 2. ábrán jól látható, hogy az 1950-es évekig mind a négy településen több mint 1000 ember élt, ekkor Ibafa népessége csökkent elsőként 1000 fő alá, majd a következő 10-15 évben a másik három falu is követte. Érdekes még megfigyelni, hogy a 19. század végén Almamellék, a 20. század első felében pedig Boldogasszonyfa emelkedett ki a népességszámát tekintve, majd a század második felétől egyre inkább leszakadnak Szentlászlóhoz képest.

Elmondhatjuk, hogy a legrosszabb helyzetben ma Ibafa van, ahol az 1890-es 1204 fős csúcs 1960-ra 758-ra, majd mára 235-re apadt. Almamellék és Boldogasszonyfa ma közel azonos lakossággal rendelkezik, előbbi 437, utóbbi 425 fővel (2. ábra). (1960-ban Almamelléken 998 fő, Boldogasszonyfán 1113 fő élt.) A négy település közül leginkább Szentlászlónak sikerült megtartani a lakosságát, itt 1960-tól 2011-ig a népesség „csupán” 24%-a tűnt el, míg ugyanezen idő alatt Ibafán 69% (1. táblázat).

2. ábra: A népességszám változása 1870 – 2011 között (Szerk: Vercse T. – KSH népszámlálásai és a 2011-es helységnévtár adatai alapján)

1. táblázat: Az „elvesztett” népesség aránya 1960-hoz és a népesedési csúcs évéhez képest (Szerk.: Vercse T. – a KSH adatai alapján)

	Népesedési csúcs		Népességszám		A népesség fogyásának mértéke	
	év	szám	1960	2011	a csúcsevtől 2011-ig	1960-2011
Almamellék	1900	1404	998	437	69%	56%

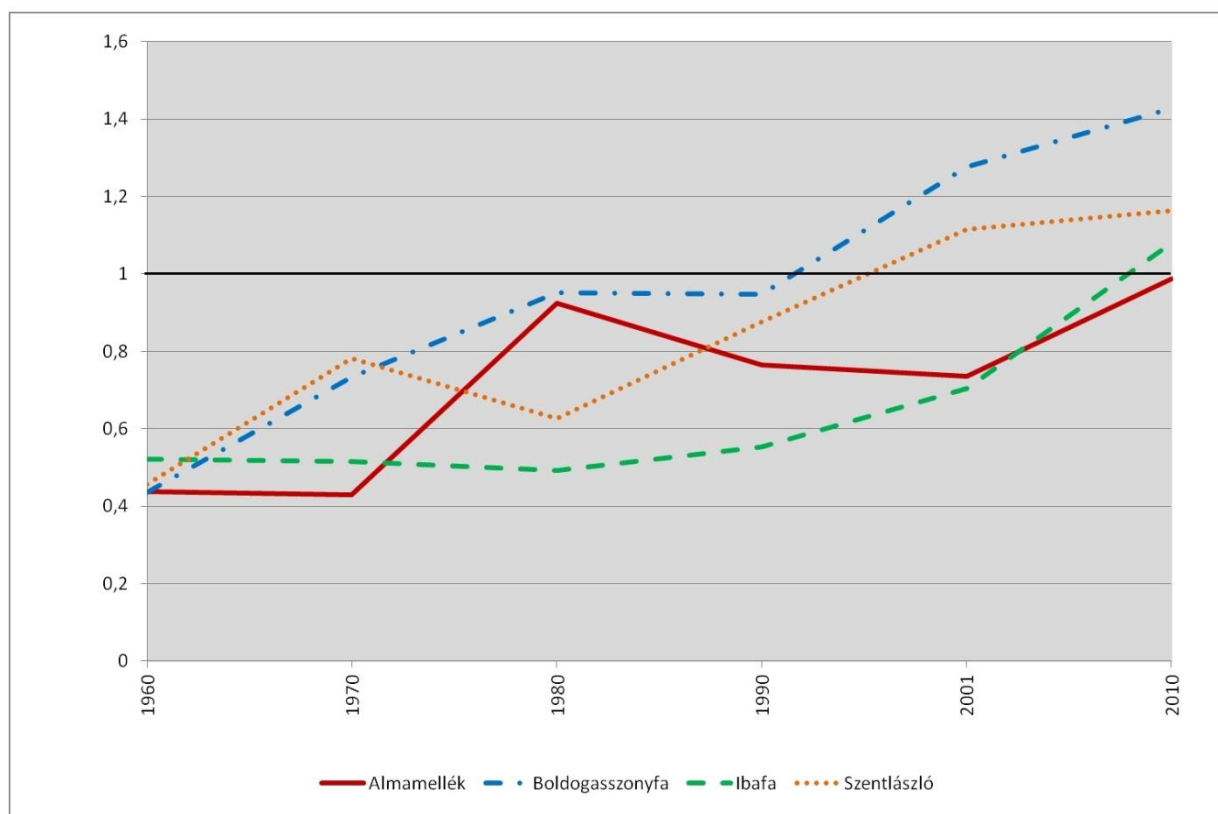
Boldogasszonyfa	1930	1346	1113	425	68%	62%
Ibafa	1890	1204	758	235	80%	69%
Szentlászló	1949	1155	1105	835	28%	24%

A népességszám csökkenésével párhuzamosan a többi demográfiai mutató is kedvezőtlenül alakult. Az 1960-as években még jellemző természetes szaporodás természetes fogyássá változott. A hirtelen nagymértékű fogyás azonban nem a születésekhez és a halálozásokhoz, hanem az elvándorláshoz köthető. A terület vándorlási vesztesége az 1960-as évtizedben rendkívül jelentős volt, így például Ibafa esetében az oda- és elvándorlások különbségét az 1960-as népességhez viszonyítva -53,56%-ot kapunk, vagyis a vándorlási veszteség az össznépesség több mint felével volt egyenértékű. Mára valamelyest csökkent az elvándorlás intenzitása, de továbbra is negatív a vándorlási egyenleg mind a négy településen (2. táblázat).

2. táblázat: 1960-1969 és 2000-2009 között a települések természetes szaporodása és vándorlási vesztesége a kezdeti évekhez viszonyítva %-ban (Szerk.: Vercse T. – KSH adatai alapján)

		Almamellék	Boldogasszonyfa	Ibafa	Szentlászló
természetes szaporodás (%)	1960-1969	6,59	6,33	2,64	2,71
	2000-2009	-0,60	-4,07	-2,34	-2,15
vándorlási veszteség (%)	1960-1969	-20,49	-27,72	-53,56	-14,48
	2000-2009	-11,00	-20,52	-10,94	-2,72

A születések száma ma igen alacsony, bár a Zselic több elmaradott településéhez viszonyítva pozitívként kell feljegyezni azt, hogy egyáltalán van még gyermekszületés. 2006-2010 között évente átlagosan két-két gyerek született Boldogasszonyfán és Ibafán, Almamelléken három, Szentlászlón 9,5. Almamelléken és Boldogasszonyfán 2009-2010 között több terhesség-megszakítás történt, mint élveszületés. A születések egyre inkább a jelen lévő kisebbséghez köthetőek. Bár a 2001-es népszámlálása szerint Almamelléken 1%-a, Boldogasszonyfán 7,1%-a, a másik két esetben pedig a lakosság 0%-a vallotta magát a cigány etnikumhoz tartozónak, valójában ma már jóval nagyobb aránnyal lehet számolni. Az elvándorlások és az alacsony születési ráta miatt az öregedési index mindegyik településen emelkedett: 1960-ban még 0,5 körüli értékkel bírt, 2010-re már Almamelléken is eléri az 1-et, Boldogasszonyfa esetében pedig már 1,4-nél is magasabb (3. ábra).

3. ábra: Az öregedési index alakulása 1960-2010 között (Szerk.: Vercse T. – a KSH adatai alapján)

GAZDASÁGI AKTIVITÁS ÉS SZOCIÁLIS HELYZET

A települések gazdasági élete nem volt elhanyagolható a korábbi századokban, hiszen Boldogasszonyfán például működött malom, pálinkafőzde, nagybani disznóhízlalás, tejszövetkezet is, – a ma Almamellékhez tartozó – Németlukafán pedig üveghuta üzemelt. Sok mesterember élt a falvakban, többek között kovácsok, kőművesek, bognárok, asztalosok, ácsok, szabók (BOLDOGASSZONYFA HONL. 2012).

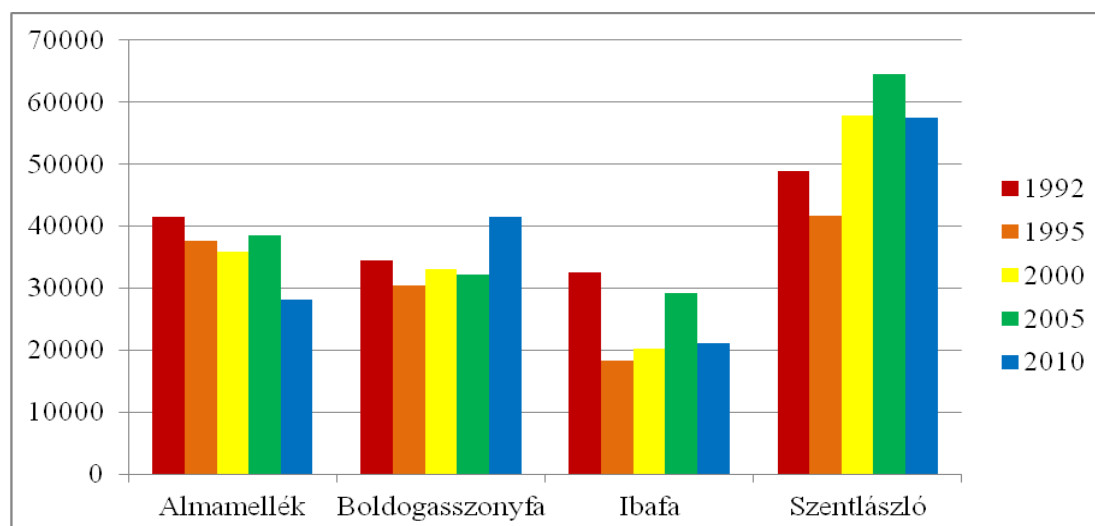
A vizsgált települések társadalmi-gazdasági életében a legnagyobb törést a német ajkú lakosság kitelepítése okozta. A termelőszövetkezetek megalakulást követően pedig a lakosság zöme a szövetkezetben kezdett dolgozni, így a mezőgazdaság adott megélhetést a családok számára, ipari tevékenységet csak igen kevesen űztek (BOLDOGASSZONYFA HONL. 2012). Az 1960-as népszámlálás szerint a települések lakosságának 46-49%-a volt kereső, melynek kb. 70%-a volt férfi. Boldogasszonyfán a kereső népesség 30%-a a lakóhelyén kívül dolgozott, Szentlászlón 22%, Almamelléken 14%, Ibaán csupán 10% volt ez az érték. 1960-ban a négy település közül Szentlászlón volt a legalacsonyabb, 61%-os a mezőgazdaságban dolgozók aránya a kereső népességben belül, emellett az építőipar emelkedett még ki, ahol 16% talált munkát, miközben az ipari keresők arányának értéke 8,6% volt. Boldogasszonyfán a mezőgazdaságban a kereső népesség 69%-a dolgozott, ipari tevékenységet pedig 13% űzött. Almamelléken és Ibaán az ipari és építőipari foglalkoztatottak aránya is 4-5% körül alakult, míg a mezőgazdaság kiemelkedett a 75-76%-os értékével. Napjainkra azonban a primer szektorban dolgozók aránya az országos tendenciáknak megfelelően erősen lecsökkent.

Az elmúlt évtizedekben a környékbeli munkahelyek sorra szűntek meg. A községekben néhány egyéni vállalkozó és kisebb vállalkozások működnek. Boldogasszonyfán a legtöbb embernek az erdészetek adnak megélhetést (BOLDOGASSZONYFA HONL. 2012). A regisztrált gazdasági szervezetek száma 2010-ben Ibaán a legalacsonyabb (41 db), Szentlászlón pedig a legmagasabb (128), eközben Almamelléken 63-at, Boldogasszonyfán

50-et találhattunk. Szentlászlón 31, Almamelléken 24 regisztrált östermelő élt a vizsgált év végén, miközben Ibaán 14, Boldogasszonyfán pedig csak nyolc.

A zselici táj szépségére alapozva a települések (talán mondhatjuk, hogy Szentlászló kivételével) ma igyekeznek turizmusból, falusi vendéglátásból is megélhetést biztosítani. Boldogasszonyfán és Ibaán a vendégéjszakák száma a falusi szállásadásban 2010-ben 430-440 körül alakult, miközben a vendégek száma az előbbinél 110, az utóbbinál 63 volt. Ebből Boldogasszonyfán kiemelkedik a külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma (152) is. Ezen a településen egyébként a legmagasabb a kereskedelmi szálláshelyek férőhelyeinek száma, több mint 90 fő elhelyezését képesek biztosítani.

A természeti értékek mellett kulturális rendezvényekkel és múzeumokkal is igyekeznek több vendéget a környékre csábítani. Múzeum Boldogasszonyfán (Hoffer János Emlékház és Helytörténeti Kiállítás) és Ibaán (Pipamúzeum) működik. A múzeumok közül 2010-ben az elsőként említett 302, az utóbbi 2704 látogatót mondhatott magáénak. A kulturális rendezvények száma a vizsgált évben Szentlászlón 41 volt, a másik három településen 10-13 közötti. Ezzel kapcsolatban érdemes még azt megemlíteni, hogy Szentlászlón a 41 rendezvényen összesen 5270 résztvevőt számoltak, tehát átlagosan 128 fő vett részt, addig Ibaa tíz rendezvényére 2400 (vagyis átlagosan 240) fő látogatott el.

4. ábra: Az egy főre jutó SZJA alakulása 2010-es árakon számítva (Szerk. Vercse T. – A NAV adatai alapján)

A 2010-es árakon számított egy főre jutó SZJA jól igazolja a várt különbséget, így Szentlászlón éri el a legnagyobb értéket, Ibaán pedig a legalacsonyabb. Az 1990-es évek elejéhez viszonyítva Szentlászlón és Boldogasszonyfán nőtt, Ibaán visszaesett és Almamelléken is valamelyest csökkent ez az összeg.

Almamelléken, Boldogasszonyfán és Szentlászlón 2012. június végén a lakosság 71%-a, Ibaán 74%-a munkavállalási korú. A munkavállalási korú népességből a nyilvántartott munkanélküliek aránya azonban jóval nagyobb különbséget mutat. Almamelléken 18,1%, Boldogasszonyfán 15,3%, Ibaán 23,6%, Szentlászlón 9,1%, ezzel egyidejűleg Baranya megyében 10,12%-os, Magyarországon 7,88%-os érték jellemző³. A gazdaságilag aktív népességhez viszonyítva a munkanélküliségi adatok még riasztóbb képet festenek (NFSZ 2012). A munkanélküliek korát tekintve 2010-ben Almamelléken és Boldogasszonyfán a 42-45 éves korcsoport kiemelkedő, Szentlászlón a 31-35 éves, Ibaán pedig a 26-30 és az 51-55

³ Ugyanezen időszakban a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint a nyilvántartott álláskereső aránya a gazdaságilag aktív népességhez viszonyítva Magyarországon 11,8% volt.

év közöttiek aránya a legmagasabb. Egyértelműen az általános iskolai végzettséggel rendelkezők alkotják a munkanélküliek legnagyobb részét, ez Szentlászlón 35,1%-ot jelent, a másik három falunál több mint 50%-ot. A nyilvántartott álláskereső 91-98%-a fizikai foglalkozású.

A lakosság szociális helyzetének pontos megismeréséhez több érdekes mutató is segítséget nyújt. A KSH adatai szerint a gyermekjóléti szolgálat által gondozott kiskorúak aránya 2010-ben Almamelléken és Ibaán 20% körül alakult, ugyanakkor Szentlászlón 16%, Boldogasszonyfán 12% volt. A kiskorú gyermekek közül Boldogasszonyfán 23%, Szentlászlón 19% veszélyeztetett, Boldogasszonyfán egy, Ibaán és Szentlászlón három-három kiskorú gyermeket helyeztek védelem alá 2010-ben. Almamelléken az utóbbi két mutató nem jellemző. Családsegítő szolgáltatást településenként kb. 40 fő vett igénybe. A vizsgált évben a nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesültek aránya Szentlászlón és Boldogasszonyfán elérte a 30%-ot, míg a másik két településen kb. 23%.

INTÉZMÉNYÁLLOMÁNY

Néhány évtizeddel ezelőtt még mindegyik településen teljes volt az alapellátást biztosító intézményhálózat, az elmúlt fél évszázadban azonban ez jelentősen megváltozott. Még ma is működő intézményekkel leginkább Szentlászlón találkozhatunk, ahol óvoda, általános iskola, posta, körzeti háziorvos és fiókgyógyszertár is található. Fontos megjegyezni, hogy általános iskola és fiókgyógyszertár Almamelléken is működik, ahol van egy szolgálati lakással egybekötött orvosi rendelő is, mely jelenleg kihasználatlan. A háziorvosi teendőket helyettes látja el. Boldogasszonyfán és Ibaán egyetlen egy előbb említett intézmény sem maradt fenn. Boldogasszonyfán és a településhez tartozó Antalszálláson és Terecseny pusztán is felújított orvosi rendelő található, háziorvosi rendelés ugyanakkor csak heti egy alkalommal van, keddenként 2,5, illetve egy-egy óra hosszan.

Az óvodába beíratott gyermekek száma 2010-ben Almamelléken a 20-at, Szentlászlón az 50-es is eléri, így a gyermekcsoportok száma az előbbi esetben egy, az utóbbinál kettő volt. Általános iskolai osztályok száma az almamelléki és a szentlászlói iskolában is nyolc volt 2010-ben. Különbséget jelent ugyanakkor, hogy míg Szentlászlón nyolc, addig Almamelléken négy osztályterem van. A tanulók száma 2010-ben mindkét településen meghaladta a 100-at, Szentlászlón 109, Almamelléken 116 gyermek tanult, ez utóbbi iskolába 2012 szeptemberében 103 főt várnak. Almamellékre 38, Szentlászlóra 45 tanuló járt be naponta, de meg kell jegyezni, hogy Almamelléken kollégium is üzemel, melyben 2010-ben 19 iskolai tanulót tudtak elszállásolni. A főállású pedagógusok száma az említett évben Almamelléken kilenc, Szentlászlón 15. Mindkét iskolában részt vehetnek nemzetiségi német oktatásban a gyermekek, a nemzetiségi oktatási program segíti az iskolák fennmaradását.

Szentlászlón (835 fő) és Almamelléken (437) működik körjegyzőség, előbbihez Boldogasszonyfa (425), utóbbihoz három zsáktelepülés: Ibaa (235), Csebény (100) és Horváthertelend (78) tartozik. Mivel 2013-tól a jelenlegi körjegyzőségi rendszer átalakul és 2000 fő alatt megszűnnek az önálló polgármesteri hivatalok, a vizsgált települések közötti kapcsolatok is átalakulnak. Almamellék a körjegyzőségébe tartozó településekkel együtt sem éri el 2000 főt csupán a 850-et, Szentlászlóval és Boldogasszonyfával együtt viszont már a 2110-et, így logikusnak tűnik a települések társulása. Mivel az almamelléki körjegyzőségben lévő települések csak Szentlászlóról közelíthetők meg, így mindenképp érdemes abba az irányba kialakítani a társulást, habár a jogszabály megengedi egy település átugrását. Nem kikötés az sem, hogy könnyen megközelíthetők legyenek, tehát a zsáktelepülések esetében a dombhát másik oldalán fekvő, igen nehezen megközelíthető községekkel is lehetséges a közös önkormányzat kialakítása. Mindenesetre a társulások további funkciókat vonnak el az amúgy is kevés intézménnyel rendelkező falvaktól, itt a viszonylag jobb helyzetben lévő Almamelléket érintheti leginkább ez a probléma.

A településeken évről-évre kevesebb kereskedelmi szolgáltatás vehető igénybe. A KSH adatai szerint 2010-ben Almamelléken két, Boldogasszonyfán és Ibfán egy-egy élelmiszerüzlet működött. Italbolt ehhez hasonlóan még mindegyik faluban található: Ibfán egy, Almamelléken kettő, Boldogasszonyfán négy volt a vizsgált évben. Boldogasszonyfán emellett még két étterem és egy cukrászda is üzemelt. Szentlászlón 2008-ban (a TEIR-ben elérhető legfrissebb adat szerint) öt élelmiszerüzlet és összesen hét vendéglátóhely igyekezett ellátni a lakosság igényeit.

LAKÁSÁLLOMÁNY

Az építési évet tekintve az előző népszámlálás szerint Almamelléken, Boldogasszonyfán és Ibfán is többségben vannak az 1919 előtt épített lakások, míg Szentlászlón kedvezőbb a helyzet, ott az 1970-1979 között épült lakóépületek aránya a legmagasabb. Mind a négy falu – illetve a hozzájuk tartozó puszták, külterületek – utcaképét tekintve komoly változások mentek végbe az 1960-as évek óta. Sok épületet újjáépítettek, vagy átalakítottak, de olyan házakat is lehet találni, főként Almamelléken, amelyeket az eredeti építészeti értéket megőrizve sikerült felújítani. Ahogy a lakóépületek átlagos kora és a lakosság szociális helyzete már sejteti, több romos, lelakott épület is rontja a faluképet.

Az 1960-as népszámlálás szerint a lakóépületek száma Almamelléken 241, Boldogasszonyfán 195, Ibfán 175 és Szentlászlón 221 volt. Ebből Almamelléken 60%, Boldogasszonyfán 55% lakószoba nélküli vagy egy lakószobás lakás volt, míg Ibfán ugyanez a mutató csupán 31%-os arányt jelez. Ahogy Lehmann Antal képein is látszik, a villanyvezetékekkel ellátott lakások száma és aránya már magas volt az 1950-es évek végére. (Almamellékre 1955-ben, Boldogasszonyfára 1959-ben, Ibfára 1955-ben, Szentlászlóra pedig 1952-ben vezették be az áramot.) Ibfán és Szentlászlón közel 100%-os a villanyvezetékekkel ellátott lakások aránya 1960-ban, míg Almamelléken 68%-os, Boldogasszonyfán pedig 30%-ot ér el. Eközben a vízvezetékekkel rendelkező otthonok száma igen alacsony volt: Ibfán csupán két, Szentlászlón három, Almamelléken öt, Boldogasszonyfán pedig egyetlen egy lakásban sem volt vezetékes ivóvíz. A fürdőszobával ellátott lakóhelyek aránya 4-7% között alakult.

Mára a vizsgált települések lakásainak 93-98%-a kapcsolódott a közüzemi ivóvízhálózatra, villamosenergiát minden háztartás fogyaszt. A közüzemi szennyvízelvezetés és a vezetékes gázhálózat nincs kiépítve. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az északabbra lévő településekre – így a szomszédos Bőszénfára is – már elvezették Kaposvár irányából a gázt. Idén a csatornázási munkálatok is megkezdődtek a Zselic északi részén fekvő településeken. A négy település lakásállományának nagy részét sikerült bevonni a rendszeres hulladékgyűjtésbe, gondot csupán egyes külterületek, puszták lakásai jelenthetnek: Ibfán 84%-os, a többi településen 95% ér el ez a mutató.

ELÉRHETŐSÉG, MEGKÖZELÍTHETŐSÉG

Az intézmények és szolgáltatások számának hanyatlása, valamint a munkalehetőségek csökkenése miatt egyre fontosabb szerepe van a hasonló helyzetű falvak népességének megtartásában és a település élhetőségének kialakításában, fenntartásában a megfelelő ingázási lehetőségek megteremtésének. Nem csupán a kiépített utak megléte, minősége, hanem az út megtételéhez szükséges idő hossza, valamint a tömegközlekedési lehetőségek gyakorisága is létfontosságú. Jelen esetben a lakosság számára a legfontosabb a négy település közötti (főként Szentlászlóra való) közlekedés, illetve Pécsre, Szigetvárra és Kaposvárra való ingázás lehetősége.

Idő szerinti optimalizálás esetén a leggyorsabb út hossza kilométerben a baranyai megyeszékhelyig 50 km körül alakul, Szentlászló 48,4, Ibafa 56,6 km. Ibafa távolsága Szigetvártól, a kistérségi központtól (jövő évtől járási központtól) 22 km, míg Szentlászlóé 14

km (5. ábra). A leggyorsabb út hossza a megyeszékhelyig 50-60 perc között alakul, míg Szigetvárig 14-22 percig tart eljutni. (TEIR adatai alapján).

A busszal való ingázási lehetőségeket vizsgálva megállapítható, hogy munkanapokon Ibfáról Szigetvárra öt járat indul (csak Almamelléken és Szentlászlón keresztül lehetséges a közlekedés), és négy közvetlen járat közlekedik visszafelé. (Szentlászló busszal való megközelíthetősége Ibfáról ezzel megegyező.) Szigetvár és Ibafa között a menetidő (40-80 perc között) jóval hosszabb, mint a személygépkocsival való közlekedés esetén (22 perc), hiszen több zsáktelepülésre is bemennek a buszok. Almamellékről munkanapokon Szentlászlóra hét, Szigetvárra hat járat indul. Természetesen a főút mellett található települések ebben az esetben is jobb lehetőségekkel rendelkeznek. Szentlászlóról 13 járat 20-40 perc alatt, Boldogasszonyfáról nyolc járat 30-50 perc alatt teszi meg a kistérségi központig az utat (VOLÁN HONL. 2012).

5. ábra: A vizsgált települések elhelyezkedése a környező városokhoz képest

Ugyanakkor felmerül még a somogyi megyeszékhely, Kaposvár megközelítésének lehetősége. Ide Szentlászlóról és Boldogasszonyfáról könnyen, munkanapokon hét közvetlen járat az előbbi településről kb. 54-60, az utóbbiról 40-50 perc alatt lehet eljutni. Almamellékről és Ibfáról már jóval korlátozottabbak a lehetőségek, öt, illetve négy db járat egy-egy átszállással és járatoktól függően 1,5-4 óra igénybevétele szükséges (VOLÁN HONL. 2012).

Az ingázást megkönnyítendő személygépkocsik számát vizsgálva az állapítható meg, hogy Almamelléken, Boldogasszonyfán és Ibfán is kb. 4,5 emberre jut egy autó, míg Szentlászlón kevesebb, mint 3,5-re. (A kistérségben átlagosan kb. 4,5, Baranya megyében 4,3; országosan pedig 4,2 az említett mutató értéke.)

Vasúti szolgáltatás ma már nem elérhető a településeken. A nagyrészt az Almás-patak völgyében futó Kaposvár-Szigetvár vasútvonalat 1900-ban nyitották meg. A vizsgált települések közül Almamellék kettő, Szentlászló, Terecseny és Antalszállás egy-egy megállóhellyel rendelkezett. Az 54-es menetrendi számú vonalat 1976-ban zárták le és a

vágányokat a következő években felszedték. Az egykori almamelléki vasútállomásról Szentmárton-pusztára ma kisvasút közlekedik (VASÚT. HONL.2012).

KITEKINTÉS A TELEPÜLÉSEKRE

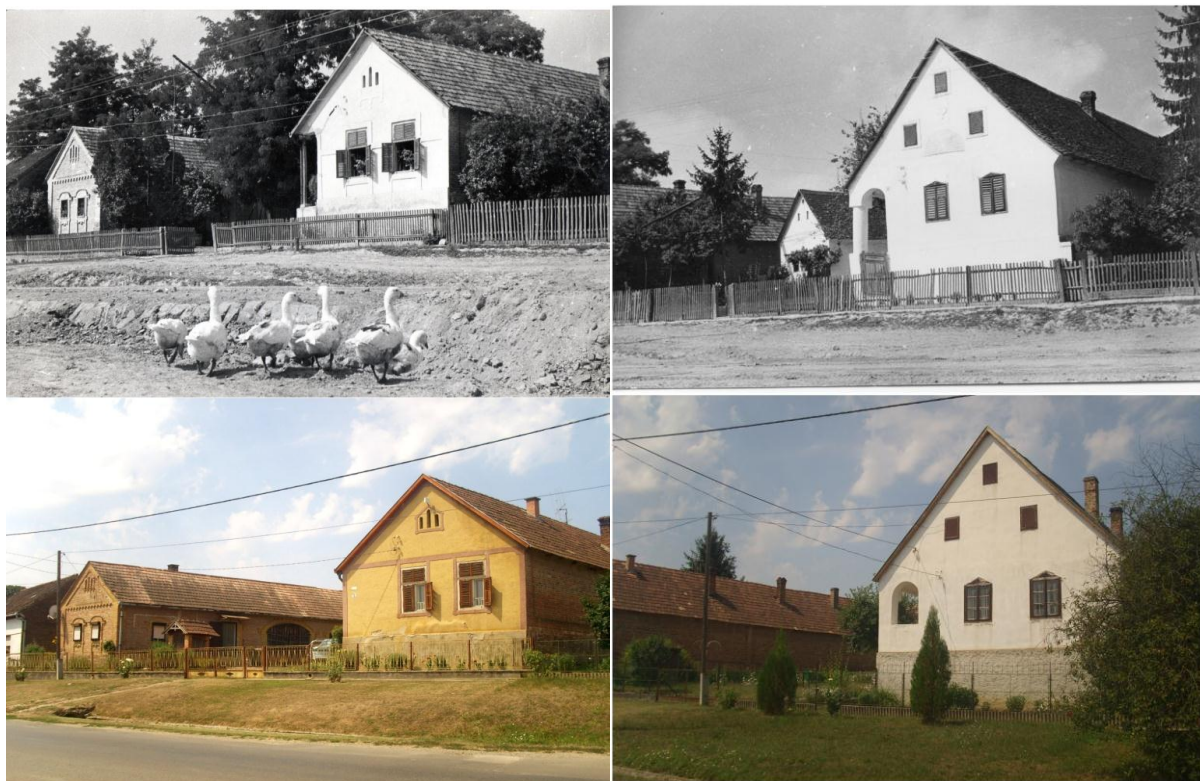
A négy település közül élhetőség szempontjából – a várakozásoknak megfelelően – Szentlászló bizonyult a legkedvezőbbnek. A 67-es főút mellett fekvő település funkciókat tekintve is kiemelkedik a környezetéből, sőt a Zselic 61 faluját vizsgálva is elmondható, hogy egyike a legkedvezőbb mutatókkal rendelkezőknek.

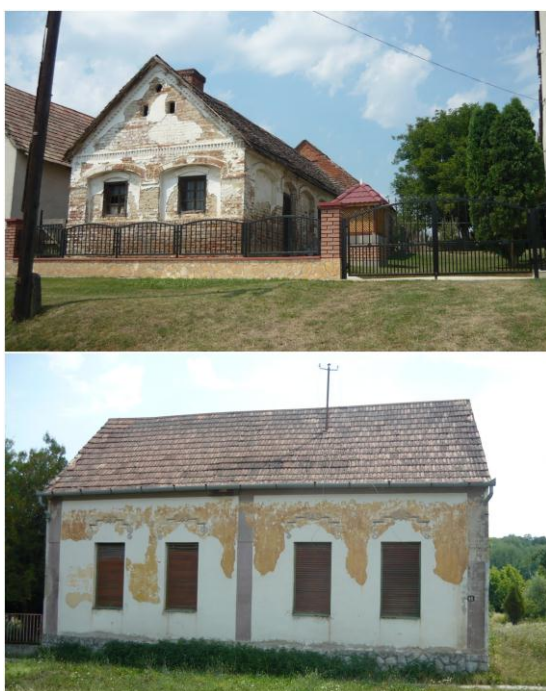
1. kép: Az iskola épülete és a 67-es számú főút Szentlászlón 1960-ban és 2012-ben (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

Az iskola épületét felújították, az intézménynek 2007. július 1. óta a Szigetvár - Dél-Zselic Többcélú Kistérségi Társulás a fenntartója. Az utcakép rendezett, a lakóépületek állapota jó, koruk pedig fiatalabb, hiszen a 2001-es népszámlálás alapján is az 1970-1979 között épített lakóházak vannak többségben (KISTÉRSÉG HONL. 2012).

Bár Almamellék a főúttól távol fekszik, mégis lassabbnak mondható az intézményrendszerének és a szolgáltatások számának hanyatlása Boldogasszonyfához és Ibfához képest.

2. kép: Felújított házak Almamelléken (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

3. kép: Felújításra váró házak Almamelléken 2012-ben (Kész.: Vercse T. 2012)

A lakóépületeket vizsgálva megállapítható, hogy viszonylag magas a közel eredeti állapotában meghagyott és felújított lakóház, igaz némelyiket már más színnel igyekeznek bevonni – a sok esetben külföldi – tulajdonosok. A külföldieket (elsősorban hollandokat) főként az alacsony ár és a csend vonzza.

Mivel a lakóépületek zöme a 20. század első felében épült, sok feladatot igényelnek a karbantartási és felújítási munkák. Még ma is találni több olyan épületet, ahol ezek a munkálatok el sem kezdődtek, vagy csak igen lassan haladnak (3. kép).

Összességében elmondható, hogy egy élő falu képét mutatja ma is, rendezett utcákkal és udvarokkal.

Boldogasszonyfa korábban Igmándy birtok volt, kastélyuk és egyik kúriájuk még ma is áll. A kúriából, mely a falu Szigetvár felőli végén található, egy vendégház lett. A falu másik végén áll az 1820-ban, klasszicista stílusban épült Igmándy-kastély, mely egy elhanyagolt állapotban lévő országos jelentőségű műemlék. Sajnos az épületet lezárva, körbekerítve és kutyákkal őrizve lehet távolról megfigyelni (BOLDOGASSZONYFA HONL. 2012).

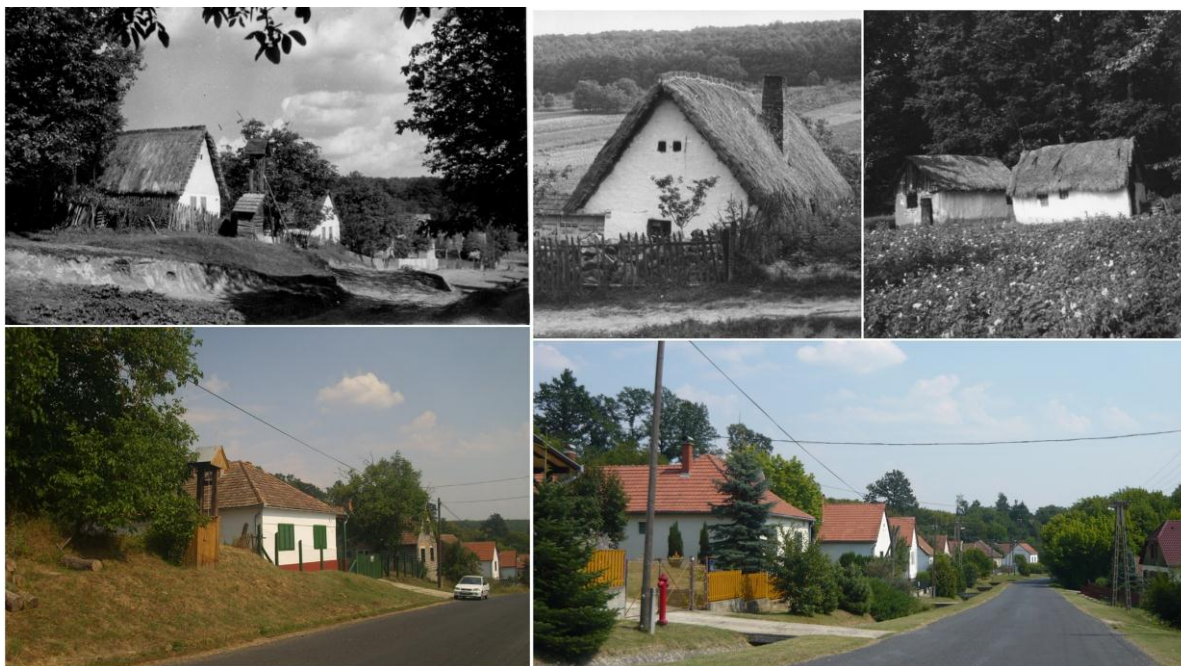
4. kép: Az Igmándy-kastély egykor és most (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

A viszonylag kedvező közlekedési lehetőségek ellenére a 20. század során a társadalmi-, gazdasági mutatókat tekintve visszafejlődött a település. Az intézmények, szolgáltatások és munkahelyek sorra szűntek meg, a lakosság elvándorolt. A mai Boldogasszonyfa teljesen más képet mutat: fehérre meszelt falú svábházakat már csak itt-ott lehet látni. A Lehmann Antal, korábban pedig Kogutowicz Károly által is megörökített zsúptetős házak eltűntek, az intézményekkel és szolgáltatásokkal együtt. A felújított házak nagy része előtt holland rendszámmal ellátott autókat lehet látni a nyári szezon alatt.

5. kép: Boldogasszonyfa 1960-ban és 2012-ben (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

A közigazgatásilag Boldogasszonyfához tartozó Terecseny-pusztán a lakóházak fele már külföldiek tulajdonában van, az 1960-ban még meglévő cigány kunyhókat lebontották. Évente sok turista látogat ide, két turistaház is működik, melyek egyszerre 70 főt tudnak elhelyezni (BOLDOGASSZONYFA HONL. 2012).

6. kép: Terecseny-pusztá 1960-ban és 2012-ben (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

7. kép: Az életveszélyessé vált templom Ibafán egykor és most (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

A négy település közül Ibafán a legrosszabbak az életkörülmények. Az intézményrendszer és szolgáltatások száma szinte nullára csökkent a zsáktelepülésen.

A népességszáma a legalacsonyabb, és a Zselic közepén fekvő Ibafa ingázási és tömegközlekedési lehetőségei nagyon kedvezőtlenek. Itt található – a vizsgált települések közül – a legtöbb romos lakóépület (8. kép), de mára életveszélyessé vált a temploma is (7. kép). A megfogyatkozott és gazdaságilag sem erős közösség önmagában nem képes a templom helyrehozatalára.

8. kép: Ibafai lakóházak 1960-ban és 2012-ben. (Kész.: Lehmann A. 1960, Vercse T. 2012)

ÖSSZEGZÉS

Lehmann Antal zselici falvokról készített fotói 2011 végén kerültek elő. A 21 településből négy egymás mellett fekvőt – Almamelléket, Boldogasszonyfát, Ibafát és Szentlászlót – kiválasztva a kutatás célja összehasonlítani a 1960-as viszonyokat a mai életkörülményekkel, valamint választ keresni a változások okaira. A négy település a Zselic közepén, Baranya és Somogy megye határán található. Szentlászló és Boldogasszonyfa a 67-es főút Szigetvár – Kaposvár közötti szakaszán fekszik. Szentlászlóról Almamellékre, majd onnan a zsáktelepülés Ibafára vezet bekötőút.

A Zselic területén élők száma az 1930-as évek óta nagymértékben csökkent, a lakosság mintegy 55%-a tűnt el máig. A kistájhoz hasonlóan a négy vizsgált település lakosainak száma is csökken. A legrosszabb helyzetben Ibafa van, ahol az 1890-es 1204 fős csúcs 1960-ra 758-ra, majd mára 235-re apadt. Almamellék és Boldogasszonyfa ma közel azonos lakossággal rendelkezik, előbbi 437, utóbbi 425 fővel. Leginkább Szentlászlónak sikerült megtartani a lakosságát, itt 1960-tól 2011-ig a népesség „csupán” 24%-a tűnt el, míg ugyanezen idő alatt Ibafán 69%. A csökkenést a kiemelkedően magas arányú elvándorlás indította be. Ezzel párhuzamosan a többi demográfiai mutató is kedvezőtlen alakult. Ma születések száma alacsony, bár a kistáj több elmaradott településéhez viszonyítva pozitívum, hogy egyáltalán van még gyermekszületés. Az 1960-as években még jellemző természetes szaporodás természetes fogyássá változott. A magas vándorlási veszteség mára valamelyest csökkent, de továbbra is negatív a vándorlási egyenleg.

A főút mellett fekvő Szentlászló életkörülményei és társadalmi-gazdasági mutatói a legjobbak a vizsgált négy település közül. Az intézményeket és a lakosságot leginkább itt sikerült megtartani, a lakásállomány és a falukép is fejlődött 1960-óta. A szomszédos Boldogasszonyfa, melyen szintén áthalad a 67-es főút, már jóval kedvezőtlenebb helyzetben van. A település ma már teljesen más képet mutat, mint 1960-ban: a fehérre meszelt falú svábházakat már csak itt-ott lehet látni, Terecseny-pusztán pedig már többségben vannak a külföldiek által tulajdonolt ingatlanok. Boldogasszonyfán az intézményhálózat és a szolgáltatások száma erősen hanyatlott az elmúlt évtizedekben, emellett az elvándorlások száma, az öregedési index és a munkanélküliek aránya is magas. A magas elvándorlási arány mellett a különböző funkciók megőrzésében igen komoly akadályt jelentett a nagyobb népességgel bíró Szentlászló közelsége.

Bár Almamellék a főúttól távol fekszik, mégis lassabbnak mondható az intézményrendszerének és a szolgáltatások számának hanyatlása, így például még általános iskola és óvoda is működik a faluban. A lakóépületeket vizsgálva megállapítható, hogy viszonylag magas a közel eredeti állapotában meghagyott és felújított lakóház. Mivel a lakások zöme a 20. század első felében épült, sok feladatot igényelnek a karbantartási és felújítási munkák, sok olyan épületet, ahol ezek a munkálatok el sem kezdődtek, vagy csak igen lassan haladnak. Almamellék egy élő falu képét mutatja ma is, rendezett utcákkal és udvarokkal. A négy település közül ma Ibafán a legrosszabbak az életkörülmények. Az intézményrendszer és szolgáltatások száma szinte nullára csökkent a zsáktelepülésen. A népességszáma a legalacsonyabb, és a Zselic közepén fekvő Ibafa ingázási és tömegközlekedési lehetőségei nagyon kedvezőtlenek. Több lakóépület állapota rendkívül rossznak mondható.

A települések társadalmi-, gazdasági élete a korábbi századokban sokkal jobban alakult, hiszen a demográfiai mutatók jók voltak, emellett Boldogasszonyfán például működött malom, pálinkafőzde, nagybani disznóhízlás, tejszövetkezet is, a ma Almamellékhez tartozó Németlukafán pedig üveghuta üzemelt. Sok mesterember élt a falvakban, többek között kovácsok, kőművesek, bognárok, asztalosok, ácsok, szabók. A társadalmi-gazdasági életében a legnagyobb törést a helyiek szerint a német ajkú lakosság kitelepítése és a termelőszövetkezetek megalakulása okozta. Ezt követően pedig a keresők zöme a szövetkezetben kezdett dolgozni, így a mezőgazdaság adott megélhetést a családok számára, ipari tevékenységet csak igen kevesen üztek, és megindult az igen erős elvándorlás. A népességszám hirtelen nagyarányú csökkenése miatt az intézményrendszer hanyatlásának megakadályozása szinte lehetetlenné vált, csakúgy, mint a szolgáltatások minőségét és mennyiségét tekintve. A munkahelyek számának csökkenése miatt a munkanélküliség emelkedett, és a megfelelő életkörülmények biztosítása egyre nehezebb.

A kutatás további irányait tekintve érdemes lenne az összes megtalált település táj- és utcaképeiről – helyi segítséggel – elkészíteni a jelenlegi helyzetet bemutató fényképet. Az eredményeket akár könyv formájában is meg lehetne jelentetni, ezzel is tisztelve Lehmann Antal munkássága előtt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BOLDOGASSZONYFA HONL.: Boldogasszonyfa község honlapja. Letöltve: <http://boldogasszonyfa.hu/> 2012.08.18.

KISTÉRSÉG HONL.: Szigetvár- Dél-Zselic Többcélú Kistérségi Társulás honlapja. Letöltve: <http://www.delzselic.hu/>

GRÜNWARD G. (szerk.) 1997: Baranya megye kézikönyve I-II. – Bo & Bo, Ceba Kiadó, Hatvan, 902 p.

IBAFÁ HONL.: Ibafa település honlapja. Letöltve: <http://www.szeporszag.hu/Ibafa.telepules> 2012.08.17.

KSH HT.: KSH Helységnévtár 2011. Letöltve: <http://www.ksh.hu/apps/cp.hnt2.hnt> 2012.08.15.

NÉPSZÁMLÁLÁS 2001. Letöltve: <http://www.nepszamlalas2001.hu/> 2012.07.30.

NFSZ: Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat. Letöltve: <http://www.afsz.hu/> 2012.08.22.

TEIR – Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer. <https://teir.vati.hu/>

VASÚT. HONL.: Magyarország vasútállomásai és vasúti megállóhelyei. Letöltve: <http://www.vasutallomasok.hu/index.php?o=vonkep&num=954> 2012.08.21.

VERCSE T. 2010: Adalékok a Zselic társadalomföldrajzához. (Szakdolgozat) PTE-TTK, Pécs.

VOLÁN HONL.: Volán hivatalos autóbusz menetrend Letöltve: http://ujmenetrend.cdata.hu/uj_menetrend/volan/index.php 2012.08.21.